

Poe, Baudelaire, Riba *

Miriam Cabré
Universitat de Girona

Data de recepció: 7/2/2000

Resum

Concebuda gairebé com un deure de l'intel·lectual, la traducció havia assolit a Catalunya a les primeres dècades del segle XX un paper principal en la reconstrucció de la llengua literària i la formació de models culturals. La versió de Carles Riba de les *Històries Extraordinàries* d'Edgar Allan Poe (1915-1918) és una obra pionera dins d'aquesta campanya. Poe es considerava com un model de narrativa i, com a mestre dels simbolistes, també tenia un pes ideològic. Tant Riba com els seus contemporanis interpretaven la figura de Poe seguint la pauta de Baudelaire, que també va guiar la traducció ribiana. Tenint en compte aquests paràmetres culturals, aquest article analitza textualment la traducció que ens ocupa i la seva importància en el moment que la va veure néixer, i en valora la recepció crítica de l'època.

Paraules clau: Carles Riba, Edgar Allan Poe, Charles Baudelaire, història de la traducció a Catalunya.

Abstract

Translation was considered a moral duty for Catalan intellectuals in the first decades of the twentieth century. It had a major role in the campaign destined to create a standard literary language and to build a cultural canon. Carles Riba's version of Poe's *Tales* (1915-1918) was a pioneer work within this campaign. The importance of Edgar Allan Poe was two fold: a welcome input as a narrative model as well as an ideological point of reference as a symbolist emblem. Riba and his contemporaries interpreted Poe's figure following Baudelaire's guidelines. Baudelaire's French translation of Poe was also a textual model for Riba's. Taking such a cultural context into account, this article analyses Riba's translation textually, as well as its significance for the period when it was produced and its critical reception.

Key words: Carles Riba, Edgar Allan Poe, Charles Baudelaire, Catalan translation history.

L'etiqueta *traductor* al costat del nom Carles Riba immediatament ens fa pensar en els clàssics, la Fundació Bernat Metge i l'adaptació de l'hexàmetre grec, o potser en segona instància en Hölderlin. Riba, però, va ser un traductor prolífic i variat,

* Vaig llegir una primera versió d'aquest treball en el IV Congrés Internacional sobre Traducció, Universitat Autònoma de Barcelona (maig 1998). Vull agrair l'interès de Montserrat Bacardí, que presidia la sessió, així com l'ajuda generosa de Lluís Cabré i Marcel Ortín i les converses titàniques amb Maria Zaragoza.

sovint d'obres més populars per encàrrec editorial, en una època en què la traducció era una activitat amb un pes i unes connotacions culturals específiques.¹ Per fer-nos-en una idea de conjunt potser convindria ampliar el punt de vista i incloure-hi aquestes traduccions més modestes. Voldria, doncs, analitzar-ne una, la dels contes d'Edgar Allan Poe, en el context cultural que li correspon. En total, Riba va traduir vint-i-cinc contes de Poe, en tres volums: les dues sèries de les *Històries extraordinàries* (Societat Catalana d'Edicions, 1915 i 1916) i els *Assassinats del carrer Morgue* (Editorial Catalana, 1918). La *Història de la literatura catalana* situa la traducció de Poe a banda dels clàssics, en un bloc «més imprecís [que] inclou les versions d'encàrrec amb un cert valor literari —sobretot les *Històries extraordinàries*— i aquelles [...] en què intervingué de manera decisiva la simplicitat o l'afinitat» (Sullà, 1987: 324).

La sèrie de traduccions de Poe il·lustra, en més d'un aspecte, que no es pot alçar una barrera infranquejable entre el Riba poeta i el traductor, ni entre les traduccions suposadament de més volada i les més humils.² Pel que fa purament al prestigi, Riba va tenir més èxit gràcies a les *Històries extraordinàries* que als poemes contemporanis, i aquesta situació va durar uns quants anys (Sullà, 1987: 286). La feina de traduir els clàssics, encara que ens sembli més elevada intel·lectualment que fer una versió de Rider Haggard o escriure *Les aventures de Perot Marrasquí*, també formava part dels esforços de l'escriptor per a guanyar-se la vida. En repassar la biografia de Poe, Riba devia trobar-hi situacions prou conegudes: «Per mantenir la seva casa hagué d'acceptar tota mena de tasques de llibreria i periodisme que li donaven ois» (Poe, 1918: 6). Segons es desprèn de la seva correspondència, la traducció de Sòfocles, per exemple, li prenia les energies que hauria necessitat per dedicar-se a la creació poètica (Sullà, 1992: 78). I a la inversa, abans de menystenir les traduccions més òbviament motivades per interessos econòmics, s'hauria de tenir en compte, de primer, que Riba es distingia pel seu caràcter meticulós i primmirat com a traductor i poeta; i, en segon lloc, que en els seus inicis com a traductor aquesta activitat havia adquirit un valor gairebé moral. La importància de les traduccions s'havia començat a reconèixer des del tombant de segle. Ja tenien un pes rellevant, per exemple, a la «Biblioteca Popular de l'Avenç» (1903-1926) i, sota la direcció de Josep Carner, van adquirir una col·lecció pròpia, la «Biblioteca Literària». El 1906, pocs anys abans de l'inici de l'activitat traductora de Riba, Manuel de Montoliu havia triat la traducció com a tema de la intervenció en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. El seu manifest acaba, precisament, amb una crida als escriptors perquè compleixin amb aquest «deure sagrat, l'anar alternant la producció original ab el treball de traducció» (Montoliu, 1908: 573).³

Els intel·lectuals catalans del moment volien generar un esforç col·lectiu per crear una llengua moderna i una infraestructura cultural, per omplir els buits ine-

1. Sobre la teoria i la funció de la traducció en aquests anys, vegeu Murgades, 1994.
2. Vegeu un panorama del Riba traductor i de la interacció entre traducció i creació poètica a Calonge, 1995.
3. Reproduït també a Bacardí et al., 1998 Aquesta antologia dibuixa un recorregut, molt interessant des d'un punt de vista històric, de la teoria de la traducció a Catalunya.

vitables d'un passat tan accidentat i per proporcionar uns fonaments sobre els quals les generacions futures poguessin construir una literatura nacional. La traducció hi tenia un paper clau a l'hora d'eixamplar els horitzons culturals i crear una llengua literària, com ja havia manifestat Joan Maragall en el discurs *El catalanisme en el llenguatge* del 1893 (Maragall, 1981: 789). Els intel·lectuals de la segona i la tercera dècada del segle xx van reprendre amb insistència aquesta idea. El títol del manifest de Montoliu al Primer Congrés, «Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fassin moltes traduccions i esment ab que cal fer-les», ja ho diu gairebé tot: comenta àmpliament els beneficis culturals i lingüístics de la traducció, inclosa la «missió transcendentalíssima [...] de modernisar la llengua catalana» (Montoliu, 1908: 573). El 1907, en l'article «Del Shakespeare en llengua catalana» publicat a *La Veu de Catalunya*, Josep Carner insistia en la importància de la traducció com a eina d'apropiació lingüística i cultural dels fruits d'altres països:

Perquè el català esdevingui abundós, complexe, elàstic i elegant, és necessari que els mestres de totes les èpoques i tots els països siguin honorats amb versions a la nostra llengua i, agraïts, la dotin de totes les qualitats d'expressió i diferenciació que li calen. Perquè la literatura catalana es faci completa, essencial, il·lustre, cal que el nostre esperit s'enriqueixi amb totes les creacions fonamentals (Carner, 1986: 56).

A continuació esmenta una llista de traduccions que preparen diversos escriptors i que ell espera «amb una inexplicable delícia».⁴

En el cas de les *Històries extraordinàries*, en la mesura que les ressenyes són representatives, la recepció també va ser entusiasta. En van sortir dues a *La Revista* (1915 i 1917), seguint la publicació de les dues sèries. La primera, a càrrec de Josep M. López-Picó, destaca «l'exemplaritat de l'esforç» del traductor i enumera «els punts cabdals de la lliçó del Poe», la lectura del qual completa els valors del romanticisme alhora que troba «noves possibilitats científiques i els delits del misticisme més pur». Els dos últims punts de la ressenya recullen els postulats teòrics sobre traducció:

Sisè: Ens mostra la rica potencialitat i adaptabilitat del català governat per un artista com en Carles Riba, el qual ha servat tots els matisos de l'original. Setè: A molts pot ensenyar-los gramàtica (López-Picó, 1915: 11).

La segona ressenya, de Joaquim Folguera, considera «perfecta» la traducció de Riba: «Té la virtut de completar aquella precisió mecànica amb què es succeïxen les sensacions amb una nova precisió mecànica dels mots». I creu, a més, que «en aquest sentit supera Baudelaire que traduí l'obra de Poe al francès» (Folguera,

4. Vegeu Cabré i Ortín, 1984, sobre els objectius col·lectius de la traducció, i Ortín (1996, p. 102-104), per als beneficis de la traducció com a eina educativa i com a remei contra «l'asfixiar-se en la penúria casolana».

1917: 54-55).⁵ Tant López-Picó com Folguera fan referència, doncs, a la responsabilitat que els traductors havien assumit en la tasca d'enriquir la llengua i de trasplantar els models culturals estrangers. En aquest darrer sentit, segueixen la pauta que va marcar Baudelaire, el principal responsable de l'èxit d'Edgar Allan Poe a Espanya i a França.

La condició de Poe com a autor de moda ja podria justificar la tria de l'editor (no tenim cap seguretat que Riba en fos responsable). És l'escriptor nordamericà més traduït en castellà fins al començament del segle xx (Lanero i Villoria, 1996: 128). Segons el testimoni de Pedro Antonio de Alarcón als *Juicios literarios y artísticos*, el 1883 no es parlava d'altra cosa entre les «damas y caballeros» de Madrid; se'l prenien de les mans, tant en la traducció de Baudelaire com en les dues traduccions castelleses que tot just acabaven de sortir, una a Barcelona i una a Madrid, a conseqüència precisament d'aquest èxit extraordinari (Lanero i Villoria, 1996: 20). El 1909, amb motiu del centenari del naixement de Poe, Eugeni d'Ors li va dedicar una *glosa*, en què el proclamava «Mestre i Patró d'Arbitrarietat» (Ors, 1982: 79-80). Com tots els crítics espanyols i francesos, Ors interpretava Poe seguint les pautes de Baudelaire.⁶ Així, en les valoracions crítiques, fins i tot quan fan de preàmbul als contes, sempre s'hi barreja la imatge de Poe com a poeta i com a teòric.⁷ D'acord amb T.S. Eliot, en el seu famós assaig *From Poe to Valéry* (Eliot, 1949), Baudelaire interpretava la figura de Poe com un prototipus de *poète maudit*; en canvi, l'interès de Mallarmé se centrava en la tècnica versificatòria i el de Valéry, en la teoria poètica. Baudelaire, en els seus articles sobre Poe, tot i fixar-se sobretot en la biografia, inclou algunes valoracions crítiques, recollides per Riba, i en les quals ara em voldria aturar. Perquè, encara que no podem estar segurs que la traducció catalana obeeixi a la seva decisió, no hi ha cap dubte que Poe era un autor del seu gust, un eix fonamental de la teoria simbolista francesa que havia heretat.

Tornem al judici d'Eugeni d'Ors. Si tenim en compte que l'arbitrarietat orsiana equidista «tant del romanticisme com del realisme, en la mesura que en ella "veiem el substratum teoritzat del classicisme"» (Murgades, 1987: 33), ens adonarem que aquesta valoració guia la de la ressenya de López-Picó. També té un pes decisiu en el prefaci de Riba al tercer volum de Poe (1918: 5-10).⁸ Riba hi defineix Poe com un clàssic, entenent el classicisme com «una particular relació entre

5. Joaquim Folguera ja havia publicat una ressenya de la primera sèrie al *Diari de Sabadell*, en la qual es referia a «l'empemta» que la traducció de Riba suposava per al català. Per a aquesta i d'altres ressenyes, vegeu Medina, 1984, I: 186, n. 4 i 5.
6. Eugeni d'Ors també va fer una ressenya de la primera sèrie de les *Històries Extraordinàries* de Riba, publicada al setmanari *España* (30-IV-1915), en què destacava la versatilitat del traductor, capaç de passar de Virgili a Poe.
7. Aquesta visió de la figura de Poe és ben patent en l'anunci de la traducció de Riba que va aparèixer a *La Publicidad* (9-X-1912): «[Riba] tiene además en prensa una traducción catalana de las *Historias Extraordinarias* del incomparable poeta-pensador Edgard Poe» (Medina, 1984: 30). Entre l'octubre de 1913 i el març de 1914, la revista *Catalunya* va publicar les versions de divuit contes, que Riba recollí després en els dos volums d'*Històries Extraordinàries*.
8. Reproduït parcialment en forma d'article a *La Veu de Catalunya* (1921), sota el pseudònim de Jordi March.

la obra i l'artista», per la qual aquest crea «arbitràriament». El terme *clàssic* el reprèn, amb els altres aspectes clau de la interpretació, en concloure:

Dominador i dominat de l'inspiració, insobornablement lògic, serè, plàstic, sobri i estructurat en el joc dels seus recursos; aquest fill de romàntics té, per ventura, algun dret d'ésser sospitat de ben clàssic.

Per acabar, Riba reproduïx explícitament un postulat de Poe, exposat a *The Philosophy of Composition*, que vehicula una noció central del simbolisme tal com Baudelaire la va destacar a «Notes nouvelles sur Edgar Poe» (Baudelaire, 1968: 188): «que el fi de la poesia és de la mateixa natura que el seu principi, i que ella no ha de tenir a la vista altra cosa que ella mateixa». Riba ho rebla afirmant: «Cosa predicada i no gaire practicada pels així dits romàntics i no gaire predicada i força realitzada, al capdavant, pels així dits clàssics». Aquests paràgrafs conclusius, sense que calgui entretenir-s'hi, ja deixen veure com es reflecteixen en Poe alguns conceptes centrals de l'estètica ribiana (serenitat, autonomia de l'art, classicisme, estructuració i control retòric), com Riba reinterpretava Poe segons aquest criteris i, sobretot, el deute del poeta català amb la transmissió del pensament literari de Poe que va dur a terme Baudelaire.⁹ No hi ha dubte de la dependència ribiana en aquest últim sentit: en la seva anàlisi crítica de Poe, Riba cita Baudelaire explícitament.

Aquesta mateixa influència ideològica de Baudelaire, per la qual Poe va obtenir fama i divulgació a França i Espanya, es reflecteix també en la pràctica de la traducció de Riba. Textualment, el préstec més obvi és el títol. Poe havia publicat els contes per separat en revistes entre 1833 i 1849, però després en va fer un parell de reculls, *Tales of Grotesque and Arabesque* (1840) i *Tales* (1845). Baudelaire va traduir un bon nombre d'aquests relats en tres volums intitolats *Histoires extraordinaires* (1856), *Nouvelles histoires extraordinaires* (1857) i *Histoires grotesques et sérieuses* (1865). La primera antologia de Riba recull, comptant-hi les dues sèries d'*Histoires extraordinaires*, dinou dels contes que ja havia traduït Baudelaire; després n'afegí sis més a *Els assassinats del carrer Morgue*. Per tant, el primer que Riba manlleua de Baudelaire és la tria de contes i el títol del seu primer volum. L'altre aspecte formal que Riba aprofita són les notes escadusseres de Baudelaire, generalment mantingudes a peu de plana sense indicar-ne la procedència. Fixem-nos en un cas extrem, revelador. A *Le roi Peste*, Baudelaire va traduir literalment «the portentous words “No Chalk”»¹⁰ com «les mots sinistres “Pas de craie”», però hi va afegir una nota a peu de plana que deia «Pas de crédit» (Poe, 1974: 211). Riba incorpora traducció manlleuada i nota al cos del text: «els mots malastrucs “Res de guix” (no es fia)» (Poe, 1915-1916: I, 174).

9. Vegeu altres casos de mediació francesa en la tria de traduccions a Coll-Vinent, 1998: 214.

10. Com que ignoro quina edició va fer servir Riba, cito per motius pràctics el text de Poe segons l'antologia d'Everyman (Poe, 1993: 107). En una nota del traductor (Poe, 1915-1916, I: 50), Riba justifica la inclusió entre claudàtors d'uns fragments traduïts directament de Baudelaire, ja que, segons diu, «els dos textos anglesos que jo he tinguts a la vista no els contenen».

Aquest mínim exemple il·lustra un dels pocs casos en què Riba afegeix alguna cosa al text de Poe, habitualment seguit fil per randa, i tanmateix exemplifica la presència constant de Baudelaire en la traducció. De tot plegat, se'n despren que Riba —no podia ser altrament— coneixia la traducció de Baudelaire i la tenia en compte quan feia la seva versió. En una nota del traductor, Riba lloa precisament «l'escripulositat general d'aquella versió francesa» (Poe, 1915-1916, I: 50). La mediació del francès és un fenomen reconegut en aquests anys (Coll-Vinent, 1998) i les traduccions de Poe no en són una excepció. Tenir tant el text de Poe com el de Baudelaire davant, o en alguns casos fins i tot prescindir de l'original anglès, era pràctica habitual dels traductors de Poe a Espanya que el van precedir (Lanero i Villoria, 1996: 108).¹¹

Pel que fa a la traducció del text de Poe, Riba actua de manera força homogènia. Tradueix d'una manera molt ajustada a l'original anglès, tant gramaticalment com lèxicament.¹² De fet, Baudelaire ja havia fet una traducció força acostada a la font. S'ha de tenir en compte que l'estil de Poe, que Eliot, entre d'altres, no acaba d'aplaudir, és bastant adequat per a fer-ne una traducció molt literal. Els «efectes» que destaquen els crítics es produeixen gràcies a una retòrica de l'hiperbòlic i a l'estructura de la narració, però la llengua no és especialment elaborada ni la terminologia gaire precisa.¹³ En els moments en què Baudelaire s'aparta de l'original (en la tria lèxica, l'ordre sintàctic o introduint alguna partícula gramàtica que li permet un gir més idiomàtic), Riba gairebé sempre manté la fidelitat a la font anglesa. Manté l'ordre dels paràgrafs, fins i tot la puntuació, tria tan sovint com pot paraules de la mateixa família semàntica que l'original (s'ha de tenir en compte que Poe fa servir un nombre considerable de llatinismes) i en general busca solucions conservadores. Vegem-ne un exemple:

But in no regard was he more peculiar than in his personal appearance. He was singularly tall and thin. He stooped much. His limbs were exceedingly long and emanciated. His forehead was broad and low. His complexion was absolutely bloodless (*A Tale of the Ragged Mountains*; Poe, 1993: 21).

Mais c'était surtout son extérieur qui avait un aspect tout à fait particulier. Il était singulièrement grand et mince; —se voûtant beaucoup—; les membres excessivement longs et émanciés; le front large et bas; une complexion absolument exsangue (*Les Souvenirs de M. Auguste Bedloe*; Poe, 1973: 297).

11. Pel que fa al paper intermediari del francès, n'hi ha almenys un altre testimoni, més tardà, en les últimes traduccions ribianes de Hölderlin (Balasch, 1987: 284).
12. Calonge (1995) analitza el concepte literalista de traducció de Riba. La doble traducció de l'*Odissea* resulta un cas exemplar de l'evolució de la teoria i la pràctica ribianes (135-136). Aquí ens trobem, però, davant d'un dels assaigs més primerencs.
13. Vegeu el prefaci d'*Els assassins del carrer Morgue*, en què Riba descriu la teoria poètica de Poe: «Produir un “efecte”; heus aquí la intenció primordial del seu compondre» (Poe, 1918: 8). Riba glossa aquí el comentari del mateix Poe que Baudelaire havia inclòs enmig dels contes sota el títol de «La Genèse d'un poème» (Poe, 1978: 260-86).

Però cap aspecte d'ell no era tan peculiar com l'aparència de la seva persona. Era singularment alt i prim. Es corbava d'allo més. Els seus membres eren excessivament llargs i aflaquits. El seu front era ample i baix. La seva complexió era absolutament exangüe (*Un conte de les «Ragged Mountains»*; Poe, 1918: 161).

Fins aquí, doncs, a banda les tries lèxiques, com ara «exsangüe», costaria decidir fins a quin punt Baudelaire determina la lletra de Riba. Fins i tot en el lèxic, però, la dependència del text de Baudelaire es fa sentir sovint. Un altre cas clar, entre tants d'altres: *La mascara de la mort roja* (Poe, 1915-1916, I: 159-169) acaba amb la frase «I les Tenebres i la Ruina i la Mort Roja tingueren sobre tota cosa imperi il·limitat». L'original de Poe (1993: 223) diu «[...] held illimited dominion over all», mentre que Baudelaire va traduir «[...] établirent sur toutes choses leur empire illimité» (Poe, 1974: 208). Encara un altre exemple: a *Berenice* (Poe, 1915-1916, I: 65) Riba pren la frase «duia estigmes d'unes ungles humanes» de la traducció francesa («elle portait des stigmates d'ongles humains», Poe, 1974: 131), que de cap manera no li podia suggerir l'original anglès «it was indented with the impress of human nails» (Poe, 1993: 197).

No és difícil, doncs, filiar les dues traduccions, sobretot perquè, quan hi ha alguna dificultat, sia deguda al sentit de la frase o a un gir de l'anglès que fa de mal traduir en una llengua romànica, Riba sovint adopta la solució de Baudelaire. Vegem-ho en un passatge típic (els fragments en negreta destaquen les coincidències entre Riba i Baudelaire):

The fair page now lying before me need not be sullied with my real appellation. This has been already too much an object for scorn—for the horror—for the detestation of my race. To the uttermost regions of the globe have not the indignant winds bruted its unparalleled infamy? (*William Wilson*; Poe 1993: 1).

La page vierge étalée devant moi ne doit pas être souillée **par mon véritable nom**. Ce nom n'a été que trop souvent un objet de **mépris** et d'horreur, —**une abomination pour ma famille**. **Est-ce que les vents indignes n'ont pas ébruité jusque dans les plus lointanes régions du globe son incomparable infamie?** (*William Wilson*; Poe, 1974: 71).

La pàgina verge ara estesa davant mi, no ha de ser sollada **amb el meu veritable nom**. Aquest nom ha estat ja massa un objecte de **menyspreu** —d'horror— **d'abominació per la meva família**. **És que'ls vents indignats no han expandit fins a les més llunyes regions del globe la incomparable infamie?** (*William Wilson*; Poe, 1915-1916: I, 121).

Les coincidències lèxiques, abundantíssimes, demostren la mediació de Baudelaire. Com en el fragment anterior, però, Riba manté, o restitueix, l'ordre sintàctic i la puntuació del text anglès. Només en l'última frase el calc esdevé lèxic i sintàctic. Aquest no és un cas aïllat. Repeteixo que, encara que Riba recuperi sovint les solucions i els girs sintàctics de Poe, la dependència del text de Baudelaire és constant. Exemplificaré els diversos graus de supeditació amb alguns fragments més, molt breus:

1.

«It is clearly inferred», replied the Prefect, «from the nature of the document, and from the non-appearance of certain results which would at once arise from its passing out of the robber's possession (*The Purloined Letter*; Poe, 1993: 495).

Cela est clairement **déduit** de la nature du document et de la non-apparition de certains résultats qui **surgiraient** immédiatement **s'il sortait** des mains du voleur (*La Lettre volée*; Poe, 1973: 93).

Es **dedueix** clarament —replicà el prefecte— de la natura del document, i de la no aparició de certs resultats que **sorgirien** tot d'una **si sortia** de la possessió del lladre (*La lletra robada*; Poe, 1918: 135).

2.

The sentence —the dread sentence of death— was the last of distinct accentuation which reached my ears (*The Pit and the Pendulum*; Poe, 1993: 239).

La sentence, —la **terrible** sentence de mort, **fut** la dernière phrase **distinctement accentuée qui frappa** mes oreilles (*Le Puits et le pendule*; Poe, 1974: 158).

La sentència —la **terrible** sentència de mort— fou l'última **distintament accentuada que colpí** les meves orelles (*El pou i el pèndol*; Poe, 1915-16, I: 195).

3.

[...] when I again uplifted my eyes to the house itself, there grew in my mind a strange fancy (*The Fall of the House of Usher*; Poe, 1993: 139).

[...] quand mes yeux, **laissant l'image dans l'étang**, se relevèrent vers la maison elle-même, **une étrange idée me poussa dans l'esprit** (*La Chute de la Maison Usher*; Poe, 1974: 136).

[...] quan jo tornava a aixecar els meus ulls cap a la casa mateixa, **deixant la seva imatge dins l'estany**, que **muntà dins el meu esperit una estranya idea** (*La caiguda de la casa Usher*; Poe, 1915-16, I: 83).

Com que no sabem fins a quin punt Riba coneixia l'anglès, és temptador de preguntar-nos si la traducció és tant ajustada a la font precisament gràcies a les croses de Baudelaire.

En conjunt, les *Històries extraordinàries* no són el millor exemple de la traducció «per cops d'ala intel·lectuals», com deia Carner (1970: 68).¹⁴ Si en alguns moments és massa mecànica i literal (perquè en gran part segueix la petja de Baudelaire), convé recordar que Carner també va definir la feina del traductor com

14. Per al mètode de traducció preiconitzat per Carner, vegeu Cabré i Ortín, 1984: 116-117.

una lluita gloriosa entre Jacob i l'àngel (Carner, 1986: 57), i que el mateix Riba va reprendre el motiu de la traducció com a lluita en el prefaci del primer volum de Poe: «un combat d'una mena tant noble que només d'haver-lo dut a fi, qualsevulla que ella sia, ja és una conquesta» (Poe, 1915-1916: I, 5). La qüestió, crec, no és tant si Riba sabia prou anglès per traduir Poe, ni si la traducció era prou bona, com analitzar la distància entre la seva traducció i altres de contemporànies amb el teló de fons de les valoracions que se'n feien en aquella època.¹⁵ Per entendre els elogis que hem vist al començament convindria contrastar la feina vulgudament modèlica de la traducció amb el que segons els noucentistes es definia com el caos lingüístic anterior. El mateix Riba parlava de la paradoxa d'una parla «vella i culta d'anys, però primitiva en els recursos, com si s'hagués desapresa a si mateixa». Recordem també que, des de *La Publicidad*, encara el 1920 Pompeu Fabra es queixava que «el català de la majoria de les publicacions catalanes seria encara una cosa deplorable àdhuc després d'una acuradíssima correcció ortogràfica i morfològica» (Fabra, 1983: 208). Des d'aquest punt de vista, Riba, en el moment de traduir, es troba amb una llengua en què «l'Esperit creador s'ha sentit travat per una Paraula poc flexible» i ell mira d'aplicar-li un remei apropiat: «la Paraula pot anar a agilitzar-se en una gimnàstica estrangera» (Poe, 1915-1916: I, 6). La reconstrucció de la llengua, seguint la crida de Fabra, sovint buscava primordialment d'eliminar els castellanismes: com havia indicat el 1918, en la col·laboració entre el filòleg i el literat, a aquest darrer li corresponia la tasca de «remeiar els castellanismes denunciats i d'enriquir la llengua aprofitant els materials aportats pel filòleg» (Fabra, 1980: 143). Aquesta consigna, i certs mecanismes de la llengua que rebien l'atenció prioritària dels gramàtics, com ara la sufixació, es noten en la gimnàstica de Riba.

També s'ha de tenir en compte que, per als intel·lectuals que rebien aquesta versió de Riba, la novetat era especialment valorable en un moment en què la traducció es considerava com un mitjà d'assolir la normalitat literària. Els dos primers volums de Poe van veure la llum en *La Societat Catalana d'Edicions*, una editorial que va publicar molt poques traduccions (Manent, 1984: 154-157), mentre que el tercer ja formava part d'una col·lecció, la «Biblioteca Literària», dirigida per Josep Carner i dedicada exclusivament a les traduccions.¹⁶ Les *Històries extraordinàries* de Riba, en altres paraules, es valoraven com un experiment gairebé pioner, però que ja assumia la consigna donada als escriptors com a medi de cultiu de la llengua. Ho expressava Pompeu Fabra quan deia (en termes molt optimistes) el 1924:

Doncs, senyors, cap temença si els escriptors saben usar sàviament de tots els mitjans d'expressió que posa a llur abast la coneixença cada dia més completa de la

15. Ortín (1998) il·lustra els perills «del judici estilístic descontextualitzat».

16. Sobre l'activitat traductora de l'Editorial Catalana vegeu Cabré i Ortín, 1984. En aquest context, Miralles (1999), repassa les aportacions de Riba i suggereix que una anàlisi comparativa de les traduccions refetes posteriorment seria profitosa per a estudiar l'evolució del català literari i de la llengua ribiana. Per a la producció editorial en general, vegeu Castellanos, 1996: 5-38.

llengua antiga, cap temença que el català literari esdevingui una cosa encarcerada, massa allunyada del llenguatge vivent, ni que anem, com tem algú, a l'establiment de normes rígides que podrien àdhuc entrebancar el desenvolupament futur de la llengua (Fabra, 1980: 164-165).

El 1927, encara, Fabra agràia la col·laboració dels escriptors en el redreçament de la llengua. Gràcies a ells, deia, «hom pot llançar-se més ardidament a l'assaig de qualsevol innovació, puix que en el cas d'anar errat, no ha de trigar a adonar-se del seu error» (Fabra, 1980: 174-175). En aquest laboratori lingüístic, l'escriptor, i el traductor, no podia limitar-se a assajar les solucions dels altres, sinó que havia de trobar-ne de pròpies per sortir del pas.¹⁷ Tal com afirma Carner a propòsit de la seva traducció del *Somni d'una nit d'estiu*:

No he guaitat, al fer aquesta traducció, el món real que em voltava, i a on certament mancava deplorablement lo exquisit i lo aeri; no és rar que hagi fet dir neologismes i arcaïsmes a personatges que són en l'espai i en el temps tan allunyats de nosaltres (Carner, 1986: 102).

És aquí on resulta qüestionable que una traducció amb les característiques literals de la de Riba es guanyés unes valoracions tan acríticament entusiastes com les que va rebre, i que he citat abans. Les ressenyes literàries no van adquirir un caràcter més crític fins més endavant, com el mateix Carner va comprovar per obra de la ploma de Just Cabot (Ortín, 1992: 410). D'altra banda, convé recordar que en aquell moment la traducció s'interpretava com una part de l'esforç col·lectiu de construcció d'una llengua literària, però també es valorava com un instrument d'aprenentatge personal. Cito altre cop Carner: «Tal vegada no hi hagi, per la formació d'un poeta, més excel·lent escola que la traducció [...] perquè ens imposa un estudi sol·lícit de tots els recursos del nostre verb» (Carner, 1986: 74). En traduir Poe, un Riba molt jove feia aquest aprenentatge personal alhora que complia el seu deure col·lectiu. Algunes peces del *Primer llibre d'estances* són contemporànies, o anteriors, a les *Històries extraordinàries*. Enric Sullà en comenta «els procediments expressius i la lògica mateixa [que] acusen la lògica inexperiència d'un poeta que tot just començava» (Sullà, 1987: 283-284). Quan hi refà «el curs de la tradició gairebé inexistent que li hauria donat suport literàriament» (Sullà, 1987: 282) es diria que ens trobem davant d'un procés que també es veu obligat a fer a l'hora de traduir, en aquest cas, a més, de traduir narrativa.

Aquesta mena d'anàlisi ens hauria d'ensenyar que la col·lació textual és encara imprescindible per a avaluar les traduccions catalanes de les primeres dècades del segle xx.¹⁸ Més encara perquè es tracta d'un escriptor prestigiós, l'anàlisi de les traduccions ribianes ens convida a revisar l'ambient cultural del moment. En segon

17. Ortín (1996: 61-63) analitza les traduccions de Carner en el context de l'experimentació lingüística. Reprodueix en aquest sentit el comentari emblemàtic de Carner sobre «l'honor d'haver estat, cronològicament, el primer ministerial de Pompeu Fabra».

18. Ortín (1997) recorda la utilitat de les eines filològiques tradicionals per a l'estudi de les traduccions.

lloc, convindria recordar que una traducció com la de Poe s'havia d'inserir necessàriament en el debat europeu sobre la recerca d'un model de narrativa.¹⁹ Era una preocupació que ja s'apuntava el 1915 en un article de M. Aguilar per a *El Dia Gráfico* (9-IV-1915), a propòsit, precisament, de la traducció de Riba: «Callaban los prosistas catalanes; diríase que en Cataluña no teníamos más que poetas [...] Pero he aquí que Riba y Bracons traduce a Póe, y su prosa fluida, fresca y catalanísima nos anuncia una nueva era».

En aquest context s'entén una valoració posterior de les traduccions, i en particular de les *Històries extraordinàries*, com a aportació per a l'enriquiment de la narrativa catalana. Així, el 1928, quan va publicar l'opuscle *Què cal llegir?*, en arribar a la novel·la, Carles Soldevila es queixava del fet que a Catalunya, «malgrat la revifalla que ha experimentat en els darrers anys, encara no hi ha una producció suficient per satisfer un apetit normal» (Soldevila, 1928: 71). Mentre el grup de «narradors excel·lents» s'entrena per convertir-se en novel·listes, Soldevila proposa llegir novel·les estrangeres, en la llengua original si és possible. Tot i la poca simpatia que li inspiren les traduccions, les recomana com a mal menor, i admet que en aquest cas el català «té l'avantatge de la seva plasticitat juvenívola». I segueix dient: «El traductor que és —i no convé que ho deixi de ser mai— un veritable literat, troba en el nostre idioma un lèxic riquíssim i una sintaxi d'extraordinària flexibilitat». Llavors cita exemples de traduccions ben diverses, entre elles la de Poe, que s'han fet «sense la mínima violència» a la llengua. Sembla clar que la traducció de Riba es justificava perquè omplia un buit cultural, i era comparable, en aquest sentit, a les traduccions dels clàssics, com a part de l'esforç de posar els fonaments per a una tradició literària autòctona. Molt temps després, a Soldevila no se li escapa el perill d'aquesta primigènia plasticitat —no debades havien passat trenta anys. Potser per aquest raó matisa que aquesta «juvenívola plasticitat» podria interpretar-se com una feblesa de caràcter, tot i que acaba dient que ja es consolidarà quan li arribi el moment.

Tant l'anàlisi textual com la recerca sobre el context cultural són imprescindibles si no volem repetir judicis heretats o caure en la valoració anacrònica. L'estudi d'aquesta traducció primerenca dels contes de Poe ens en revela les mancances textuais, però alhora ens ajuda a entendre la valoració que va rebre com a pionera de la consolidació lingüística i de la importació de models culturals. En aquests judicis crítics, hi tenien molt a veure tant l'interès contemporani per la figura de Poe com la necessitat de trobar un model de prosa. Per completar el panorama, caldria la comparació amb altres traduccions contemporànies i amb les que van seguir el camí traçat pels primers traductors. Una anàlisi crítica d'aquestes característiques demostraria, per exemple, si l'esperança de Soldevila era prou justificada.

19. Per al rerefons francès de la crisi de la novel·la, vegeu Coll-Vinent, 1998.

Bibliografia

- AGUILAR, M. (1915). «Ecos». *El Día Gráfico* (9-IV-1915), p. 3.
- BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA I GEL, Joan; PARCERISAS, Francesc (eds.) (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Antologia. Vic: Eumo.
- BALASCH, Manuel (1987). *Carles Riba: La vessant alemanya del seu pensament i de la seva obra*. Barcelona: Edicions del Mall.
- BAUDELAIRE, Charles (1968). *L'art romantique*. París: Flammarion.
- CABRÉ, Lluís; ORTÍN, Marcel (1984). «Aproximació a Josep Carner, traductor (Els anys de l'Editorial Catalana: 1918-1921)». *Els Marges*, 31, p. 114-125.
- CALONGE, Rosa Maria (1995). «El concepte de la traducció en Carles Riba». *Revista de Catalunya* (desembre), 102, p. 131-143.
- CARNER, Josep (1970). *Teoria de l'ham poètic*. Barcelona: Edicions 62.
- (1986). *El reialme de la poesia*. Barcelona: Edicions 62.
- CASTELLANOS, Jordi (1996). «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)». *Els Marges*, 56 (octubre), p. 5-38.
- COLL-VINENT, Sílvia (1998). «The French Connection: Mediated Translation into Catalan during the Interwar Period». *The Translator*, 4/2, p. 207-228.
- ELIOT, T.S. (1949). «From Poe to Valéry». *The Hudson Review*.
- FABRA, Pompeu (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62.
- (1983). *Converses filològiques. I*. Barcelona: Edhasa.
- FOLGUERA, Joaquim (1917). «Ressenya d'Històries extraordinàries de Edgar Poe: Traducció de Carles Riba: segona sèrie». *La Revista*, 3, p. 54-55.
- LANERO, Juan José; VILLORIA, Secundino (1996). *Literatura en traducció: Versiones españolas de Franklin, Irving, Cooper, Poe, Hawthorne, Longfellow, Prescott, Emerson y Whitman en el siglo XIX*. Lleó: Universidad de León.
- LÓPEZ-PICÓ, Josep M. (1915). «Ressenya d'E.A. Poe: Històries extraordinàries: Primera sèrie: Traducció catalana de Carles Riba». *La Revista*, 1, p. 11.
- MANENT, Albert (1984). «La Societat Catalana d'Edicions (1910-1926)». A *Escriptors i editors del Nou-cents*. Barcelona: Curial, p. 151-157.
- MARAGALL, Joan (1981). *Obres completes, I*. Barcelona: Selecta.
- MEDINA, Jaume (1984). *Carles Riba (1893-1959)*. 2 vol. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRALLES, Carles (1999). «Les traduccions de Riba a la "Biblioteca Literària"». *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 38. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 243-250.
- MONTOLIU, Manuel (1908). «Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fassin moltes traduccions i esment ab que cal fer-les». Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona: Joaquim Horta, p. 569-573.
- MURGADES, Josep (1987). «EI Noucentisme». *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel, 9, p. 9-72.
- (1994). «Apunt sobre noucentisme i traducció». *Els Marges*, 50, p. 92-96.
- ORS, Eugeni d' (1915). «Una traducció catalana de Edgar Poe». *España. Semanario de la vida nacional* (30-IV-1915), 6.
- (1982). *Glossari*. Barcelona: Edicions 62.
- ORTÍN, Marcel (1992). «Les traduccions de Josep Carner». *Catalan Review*, 6/1-2, p. 401-419.
- (1996). *La prosa literària de Josep Carner*. Barcelona: Quaderns Crema.

- (1997). «La traducció, i el seu estudi, de bracet de la filologia». A GONZÁLEZ-RÓDENAS, Soledad; LAFARGA, Francisco (eds.). *Traducció i literatura. Homenatge a Ángel Crespo*. Vic: Eumo, p. 83-91.
 - (1998). «Sobre la historicitat de les traduccions: el canvi estilístic». A MESEGUER, Lluís; VILLANUEVA, María Luisa (eds.). *Intertextualitat i recepció*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, p. 203-17.
- POE, Edgar A. (1915-1916). *Històries extraordinàries*, 2 vol. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions.
- (1918). *Els assassinats del carrer Morgue*. Barcelona: Editorial Catalana.
 - (1973). *Histoires extraordinaires*. París: Folio.
 - (1974). *Nouvelles histoires extraordinaires*. París: Folio.
 - (1978). *Histoires grotesques et sérieuses*. París: Folio.
 - (1993). *Tales of Mystery and Imagination*. Londres: Everyman.
- SOLDEVILA, Carles (1928). *Què cal llegir? L'art d'enriquir un esperit. L'art de formar una biblioteca*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- SULLÀ, Enric (1987). «Carles Riba». A *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel, 9, p. 271-327.
- (1992). «Els poemes del destí i la vocació poètica de Carles Riba». *Journal of Hispanic Research*, 1, p. 77-102.